

ספר בראשית
עם פירוש רד"צ הופמן
© הוצאת נח

אתר לימודי
יהדות ורוח

זעת

העמים באצאי נח

(פרק י')

בעוד אשר רובם של העמים הקדומים התענינו בעמם ובמולדתם בלבד, ואילו לעמים אחרים ולמדינותיהם לא הפנו כל תשומת לב, באשר ראו בהם זרים ואף ברכרים, הרי נקודת מוצאה של תורת האלהים היא, שכל האנשים — אחים הם, בנים למשפחה גדולה אחת, וכולם נועדים להיות להם חלק בברכה שניתנה לאברהם אבינו תחילה: „ונברכו בך כל משפחת האדמה“⁽¹⁾, „והתברכו בזרעך כל גויי הארץ“⁽²⁾, ואחריו ליעקב — „ונברכו בך כל־משפחת האדמה ובזרעך“⁽³⁾. משום כך קודם לעצם תולדות ישראל, המתחילות באברהם, לוח עמים, ליתן שם לאותם משפחות האדמה וגויי הארץ, אשר בברא היום ישראל יביאם להכרת

⁽²⁾ לעיל ה, כג. —

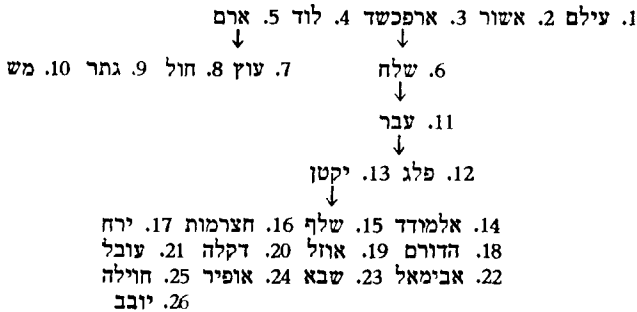
⁽¹⁾ להלן י, ג. —

⁽²⁾ להלן כב, יט. —

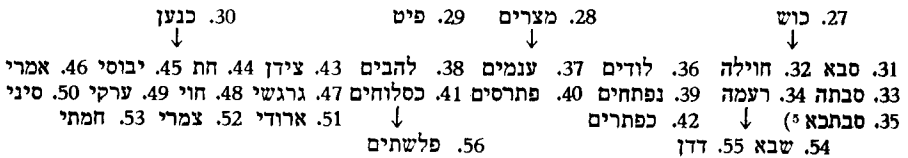
⁽³⁾ להלן כח, יד. —

האלהים האמיתית. מספרם של עמים אלה הוא שבעים י' — אם אין מונים את השמות שבפסוקים ח"ב, בהם אפשר להכיר שמות של פרטים ושל ערים, והרי הם :

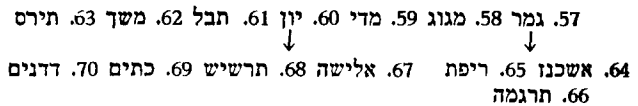
שם

חם

יפת

⁴ השווה Green, Einl. in Gen. 188, p. שלפיו כלל צאצאיהם של

אברהם, נחור והרן אף הוא שבעים. —

⁵ וטעם מדוע לא יימנה כאן נמרוד שאף הוא מבני כוש, ר' רמב"ן לפסוק ז.

אך עיין גם הראב"ע יא. י' (המ'). —

„יצב גבלת עמים למספר בני ישראל“⁶ — משם יצאו (להוציא את ישראל) עשרים וששה עמים, מחם — שלושים, ומיפת — ארבעה עשר, והרי לך שבעים עמים אומות העולם. ולעומתם של אלה — „כל-הנפש לבית-יעקב הבאה מצרימה שבעים“⁷.

באשר לפיזורם של עמים אלה מן הבחינה הגיאוגרפית, הרי נראה, באופן כללי, כי בני יפת התנחלו בצפון, בני חם — בדרום בעל האקלים החם, ובני שם — במרכזו של העולם העתיק, היוצאים מכלל זה, כגון שבטי כנען — הם מבני חם — שהתנחלו במרכז, מסתבר שעברו לאזורים אלה במועד מאוחר יותר, וכפי שנרמז לגבי כנען בפסוק „והכנעני אז בארץ“⁸.

גם אילו ידענו לזהות את כל העמים המוזכרים בלוח זה ולא מצאנו בו אחדים מן העמים העתיקים, ניתן היה להסביר אי-הזכרתם בכך, שהכתוב מונה כאן רק אותם עמים, שבאו במגע כלשהו עם ישראל והיו ידועים לאבותינו בשל כך, ואכן, לשם מה תמנה התורה שמות שאין להם כל משמעות שהיא? ואף מותר להניח, שלוח זה הופיע בספר תולדות אדם בתור רשימת העמים שהיו אז ידועים, ומשה הוא שהעתיקו — במצוות ה' — לתורה. מכל מקום, רוב העמים המוזכרים כאן אינו ניתן עוד לזיהוי בבטחה⁹.

⁶ דברים לב, ח. —

⁷ להלן מו, כו. —

⁸ להלן יב, ו. —

⁹ מקורו הקדום של לוח עמים זה מוכח גם מן העובדה, ששמותיהם של עמים עתיקים, כגון ערב, פרס, וכן מגי (השווה ירמיה גא, כז) אינם כלולים בו, לכאורה משום ששמות אלה לא היו עדיין בשימוש בשעת חיבורה של הרשימה זו. ועוד, צידון מופיעה בו, אך לא כן צור, אף על פי שכבר בימי דוד המלך היתה חשובה הימנה. אי-הכללתם של הרפאים ניתן להסביר בנקל על ידי העובדה, שכבר בימי משה רבנו כמעט ולא נותר מהם איש, והוא הדין לגבי דודים, אימים, עוים וחורים. אולם מי שרוצה להסיק מאי-הכללת עמלק, כי הרשימה חוברה אחרי תקופת שאול המלך, הרי הוא חייב להניח, כי עמלק זה, שהושמד על ידי שאול, הנו זהה

פרק י, הפסוקים א"ב. ואלה תולדת בני־נח שם הם ויפת,
ויולדו להם בנים אחר המבול. בני יפת גמר ומנוג ומרי
ויון ותבל, ומשך ותירס.

ויולדו וגו', הרי זה משפט מבאר, לאמור, המנייים להלן גולדו
להם לבני נח אחר המבול. — בני יפת. הסדר ההפוך שבמניית
התולדות (יפת, חם, שם) בא כדי לאפשר לסיים באותם עמים שהם
חשובים לישראל, דהיינו יוצאי שם. — גמר. לפי תרגום יונתן
ובראשית רבה¹⁰) הרי זה אפריקי (אפריקא), ולפי הירושלמי¹¹) —
גרממייה¹²). — ומנוג. לפי תרגום יונתן והמדרש¹³) — גרמניא,
ולפי הירושלמי¹⁴) גותייה¹⁵). — ומדי. לדעת כולם הרי זה מדי הידוע
לנו¹⁶). — ויון. לפי ת' יונתן והמדרש — מקדוניא, ולפי הירושלמי —
אווסוס¹⁷). — ותבל. ת' יונתן, בראשית רבה והירושלמי מתרגמים
יתיניא, איסניא, ותנייה; ונראה שלדבר אחד מתכוונים¹⁸). — ומשך.
יונתן מתרגם אוסיא, והתרגום הירושלמי — אנסיא, ושני התרגומים
כנראה משובשים והכוונה למוסייא, כתרגומו של התלמוד הירושלמי¹⁹);

עם העמלקי שמוזכר להלן יד, זו, וזוהי הנחה מסוקפקת; השחה הערתנו להלן. ואפילו
אם נקבל הנחה זו, עדיין ייתכן אף ייתכן, כי מצות "תמחה את זכר עמלק" (דברים
כה, יט) היא היא שהביאה לאי־הזכרתו. —

¹⁰) פרשה לו, א (המ'). —

¹¹) מגילה א, הלכה יא (המ'). —

¹²) וכן הוא בבבלי יומא י, ע"א, ועי' הגהות הגר"א שם (המ').

¹³) בראשית רבה לו, א (המ'). —

¹⁴) מגילה א, הלכה יא (המ'). —

¹⁵) במס' יומא י, ע"א — קנדיא (המ'). —

¹⁶) אך לפי יומא י, ע"א — מקדוניא (המ'). —

¹⁷) לפי יומא י, ע"א — כמשמעו (המ'). —

¹⁸) לפי יומא י, ע"א — בית אונייק (המ'). —

¹⁹) וכן הוא ביומא י, ע"א (המ'). —

ובבראשית רבה — תנייה. — ותירס. לפי הירושלמי, וכן הוא
 בבראשית רבה, מחלוקת היא. לדעת רבי סימון — פרס, ולדעת רבנן —
 תרקא (תורקי), וכדעתם הוא גם בתרגום יונתן ובתרגום הירושלמי⁽²⁰⁾.

פסוקים T.2. ובני גמר, אשכנז וריפת ותגרמה. ובני יון

אלישה ותרשיש, כתיב ודנים.

אשכנז. לפי תרגום יונתן, בראשית רבה⁽²¹⁾ והתלמוד הירושלמי⁽²²⁾
 — אסיא (אסיא). — וריפת. בתרגום הירושלמי — פרכון, ואילו
 המדרש והתלמוד הירושלמי מתרגמים — הדיף, כנראה על סמך האמור
 בדברי הימים א' א, ו — דיפת. — ותגרמה. לפי התרגום
 הירושלמי — ברבריה, ואילו לפי המדרש והירושלמי — גרמניה
 (גירמניקיא). — אלישה. לפי תרגום יונתן — אלס, ואילו המדרש
 והירושלמי אינם מתרגמים שם זה; וחוקרים חדשים, על פי התרגום
 ליחזקאל כז, ז — איטליא. — ותרשיש. לפי תרגום יונתן, המדרש
 והירושלמי הרי זה טרסוס (אלסטרסס, אלסוטרסוס), ואילו לפי חוקרים
 חדשים זהו טרטסוס באפריקה הצפונית. — כתיב. לפי תרגום יונתן —
 אכזיא⁽²³⁾, ולפי המדרש — איטליה, הירושלמי — אביא; לפי יוסף
 בן מתתיהו וחוקרים חדשים — קפריסין. — ודנים. בדברי הימים
 א' א, ז — רדנים⁽²⁴⁾; לפי תרגום יונתן, המדרש והירושלמי —
 דרדניא; ואילו חדשים מזהים דדנים, על פי תרגום השבעים ליחזקאל
 כז, טו, באי רדוס, ועי' בשד"ל.

⁽²⁰⁾ לפי יומא י, ע"א — בית תרייקי (המ'). —

⁽²¹⁾ בראשית רבה לו, א (המ'). —

⁽²²⁾ מגילה א, יא. —

⁽²³⁾ לפי מהד' גינבורגר — אכריא. —

⁽²⁴⁾ וראה בראשית רבה לו, א, כיצד ר' סימון ור' חנניא מיישבים חילופי גירסאות

אלה (המ'). —

פסוק ה. מאלה נפרדו איי הגוים בארצתם איש ללשנו,
למשפתתם בגויהם.

מאלה, מוסב על כל בני יפת המזוכרים כאן, עליהם מתייחסים כל איי הגוים, העמים שבשפת הים התיכון ובאיו. — איש, כלומר כל עם ועם, — למשפתתם, לפי המשפחות השונות שבכל אחד מהם — בגויהם, תמורה לכל המשפט כולו; כל כמה שיהיו עמים²⁵.

פסוקים וז. ובני חם, כוש ומצרים ופוט וכנען. ובני כוש
שבא וחווילה וסבתה ורעמה וסבתכא, ובני רעמה
שבא ורדן.

כוש, לפי תרגום יונתן הרי זה ערב (גרביא). לפי החוקרים החדשים — אתיופיה (חבש). — ומצרים, הוא מצרים הידוע לנו. צורת הרבים הזוגית באה כנראה כדי לכלול בשם זה את מצרים העילית והתחתית גם יחד; השווה מצור — ישע'י יט, ו; לו, כה ומיכה ז, יב. — ופוט, לפי יוסף בן מתתיהו והשבעים בירמיה מו, ט וביחזקאל כו, י וז, ה, הרי זה לוב. אולם, מכיוון שבנחום ג, ט, מוזכרים פוט ולובים זה ליד זה, הרי שאין שני עמים אלה יכולים להיות זהים. לכל היותר הם יכולים להיות קרובים זה לזה. — וכנען, השם מציין את השפלות שלאורך הים והירדן. — וחווילה, יונתן מתרגם — הינדק, כלומר הודו; והשווה לעיל בקשר לארבעת נהרות עדן. — וסבתה, לפי יוסף בן מתתיהו הרי אלה תושבי אזור אטבורס שבחבש; יונתן קורא לאפרכיה שלהם סמידאי; ואילו חוקרים חדשים חושבים שהכוונה לשבט

²⁵ איחלד ואחרים רוצים להוסיף כאן, במקביל לפסוקים כ ולא דלהלן, אלה בני יפת. אך העדרו של סיום כזה מוסבר בכך שסמוך לכאן (פסוק ב) נאמר "בני יפת", ואין איפוא כל צורך לחזור על כך, מה שאינו כן שם. —

ערבי שנקרא על שם עיר המסחר העתיקה סבתה באזור חצרמות. —
 ורעמה. רגמה היא עיר גמל בחוף הערבי של המפרץ הפרסי, אבל
 יונתן מציין את האפרכיה שלהם בשם לובאי, כלומר לוב שבצפון
 אפריקה. — וסבתכא. לפי תרגום יונתן — זינגאי, וכן בתרגום
 לדברי הימים⁽²⁷⁾, והיא העיר צינגיס בחוף המזרחי של אפריקה, דרומית
 לקו הרוחב העשירי התחתון. — שבא. השם מופיע גם אצל בני
 יקטן⁽²⁸⁾ וגם אצל בני קטורה⁽²⁹⁾. הכוונה לעם סוחרים ערבי עשיר,
 שהיה מורכב שבטים רבים ושהיו לו מושבות רבות. — ודדן. אף
 שם זה מוזכר אצל בני קטורה⁽³⁰⁾, ואף כאן הכוונה לעם סוחרים ערבי
 עשיר. יונתן מתרגם — ובנוי דמוריטינוס זמגד ומוג. כלומר שלושה
 אלה הם בני סבתכא, אך השווה הגירסה במהדורת גינזבורגר.

הפסוקים ח"ב. וכוש ילד את-נמרד, הוא החל להיות גבר
 בארץ. הוא היה גבר-ציד לפני ה', על-כן יאמר כנמרד
 גבור ציד לפני ה'. ותהי ראשית ממלכתו בבל וארץ
 זאבד ובלנה, בארץ שנער. מן-הארץ ההוא יצא
 אשור, ויבן את-נינוה ואת-רחבת עיר ואת-בלח. ואת-
 רסן בין נינוה ובין בלח, הוא העיר הגדלה.

בשעה שנמנים בני כוש, שהיו לאבות לעמים, נמנה גם בן אחר אשר
 יסד את הממלכה הראשונה עלי אדמות. נמרד, מלשון מרד, כלומר
 המורד. כך הוא נקרא בפי כול, כשהוא מסתמך על גבורתו ומתמרד נגד
 ה', נגד אותו ה' שעדיין האנושות היתה רגילה להתפלל אליו כאל
 מושיעה ומצילה. נמרד חשב שיוכל לוותר על ה' זה, אפילו יוכל להתמרד

⁽²⁶⁾ לפי דילמן — העמים שלשני צדי המפרץ הערבי. —

⁽²⁷⁾ א' א. ט. —

⁽²⁸⁾ להלן פסוק כח. —

⁽²⁹⁾ להלן כה, ג. —

⁽³⁰⁾ שם. —

נגדו. — החל להיות גבר בארץ, הוא היה הגבור הראשון. — הוא היה גבר-ציד, ביאור מפורט יותר לנאמר בסיפא של הפסוק הקודם, כלומר גבור בציד. התרגום הירושלמי מבאר, שהיה צד אנשים על מנת להרחיקם מדינו של שם כדי להדבק בדינו הוא, אך לפי פשוטו של מקרא נראה, שתחילה נסה כוחו בציד חיות, כדי להשתמש בכוח זה מאוחר יותר לשעבד בו בנים אדם. — לפני ה' על פני ה' הוא עסק, תחילה במעשה הנפשע של ציד החיות, ואחר כך הביא, לראשונה, את המלחמה אל האנושות, אנושות שהיתה שלווה עד כה; השווה „ותשחת הארץ לפני האלהים“⁽⁸¹⁾. כאן משתמש הכתוב בשם ה' ולא בשם אלהים כמו לעיל, משום שכבר התיר האלהים את המתת בעלי החיים כשהיא לצורך דבר⁽⁸²⁾. הוזה אומר שמידת הדין לא נפגעה כאן. אולם ה' אשר כמחנך האנושות רוצה לחנך את בניו לחסד ולהומאניות, אין ה' הזה מרשה, שהאדם יעסוק בהמתתם של בעלי החיים בדרך האכזרית שע"י הציד. — על כן יאמר. ומכאן הפתגם, שמן ההכרח להניח שהיה שגור בפי הבריות בימיו של משה רבנו, לומר עליו על עריץ זה שמורד בה' ומביא מלחמה על בריאתו ית', שהוא כנמרוד. — ות ה' וגו'. תחילה הוא השתלט על ארבע הערים בבל, ארך, אכד, וכלנה⁽⁸³⁾ שבארץ שנער ומלך בהן. — יצא אשור. רבים⁽⁸⁴⁾ רואים במלה אשור את הנושא, כלומר אשור יצא מפני נמרוד. אך לנו נראה כביאורו של יונתן בתרגומו⁽⁸⁵⁾, לפיו נמרוד הוא גם נושא לפסוק יא, כלומר נמרוד הוא שיצא מארץ שנער לארץ אשור; והשווה דברים כח, סח; מלכים א' יא, יז; כב, לו ועוד פסוקים בהם אין הכתוב משתמש באות השימוש לציון הכיוון. הכוונה כאן לאשור כמובן המצומצם, כלומר

⁽⁸¹⁾ לעיל ו, יא. —

⁽⁸²⁾ לעיל ט, ג. —

⁽⁸³⁾ כאן מנסה המחבר לזהות ערים אלה, אך לא מצאתי ענין לתרגם דבריו בזה.

ור הערה 36 (המ'). —

⁽⁸⁴⁾ רש"י, רמב"ן, ראב"ע, ספורנו, וכן הוא בבראשית רבה לו, ו (המ'). —

⁽⁸⁵⁾ מן ארעא ההיא נפק נמרד וכו'. —

האזור שבמזרח החידקל; השווה מיכה ה, ה. — נינוה, ידוע. — רחבת עיר, כלומר שווקי העיר, אך אין בידנו לזהות עיר זו. — כלח, לפי תרגום יונתן — חריית, ששימשה מאוחר יותר בירה למלכי אשור. — רסן, לפי תרגום יונתן והמדרש³⁶ — תלסר (תלתסר); השווה מלכים ב' יט, יב. לפי התרגום הירושלמי — תלאסר — ייתכן שהוא זהה עם אלסר (להלן יד, א); לפי אחדים — לריסה. — היא העיר הגדולה, מוסב על נינוה, המוזכרת קודם³⁷, וייתכן ששלוש הערים האחרות — רחבת עיר, כלח ורסן היו פרבריה של נינוה, והארבע יחד היוו את נינוה העיר הגדולה.

הפסוקים יג'ד. ומצרים ילד את-לודים ואת-ענמים ואת-
להבים ואת-נפתחים. ואת-פתרסים ואת-כסלחים אשר
יצאו משם פלשתים ואת-כפתרים.

שמות העממים המצרים מעורפלים הם וקשה לזהותם, והשווה תרגום יונתן ותרגום ירושלמי. — ואת ענמים, יונתן תרגם וית פנטפוליטאי, בעלי חמשה אזורים או חמש מדינות; לפי חוקרים חדשים — מצרים האמצעית. — אשר יצאו משם וגו', על פי ירמיה מז, ד ועמוס ט, ז, הרי הפלשתים הם מכפתר, אך ייתכן שאחד משבטי פלשת מתיחס אל כסלחים. — ואת-כפתרים, לפי תרגום יונתן — קפודקאי, ולפי המדרש³⁸ — עם של ננסים. לפי חדשים — תושבי אי-הכרתים; השווה ירמ' מז, ד.

³⁶ בראשית רבה לו, ג, ועיין יומא י, ע"א באשר לזיהוין גם של ארבע ערים

אלה (המ'). —

³⁷ וכן הוא בבראשית רבה לו, ז וביומא י, ע"א (המ'). —

³⁸ שם, שם, ח (המ'). —

הפסוקים ט"ז. וזנען ילד את-צידן בכרו ואת-חת. ואת-
 היבוסים ואת-האמרי ואת הגרגשי ואת-החוי ואת-הערקי
 ואת-הסיני. ואת-הארודי ואת-הצמרי ואת-החמתי, ואחר
 נפצו משפחת הכנעני. ויהי גבול הכנעני מצידן באכה
 גררה עד-עזה, באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבים עד-
 לשע. אלה בני-חם למשפחתם ללשנתם, בארצתם
 בגוייהם.

צידן, ידוע, וכן חת, עם מתושבי ארץ כנען המוזכר במצבות
 המצריות לעתים קרובות בשם חתא, וכן היבוסים, האמרי והגרגשי והחוי.
 — ואת-הערקי, לפי המדרש³⁹ — ארקא דליבנו, לרגלי הלבנון,
 בצפון מערב, ובלוחות תל-עמרנה הוא נקרא אירגתא. — ואת-הסיני,
 לפי תרגום יונתן — אנטוסאי, ובמדרש³⁹ — ארתוסיה, גם הוא בלבנון.
 לפי התרגום הירושלמי הרי החוי — טריפולאי, אלה שמטריפולי, והסיני
 — כפרוסאי, אלה שמכפריסין. — ואת-החמתי, לפי תרגום
 יונתן — אנטוכיא, דהיינו אנטיוכיא, ולפי המדרש — פיפניה, על שפת
 הנהר אורונטוס. — ואחר וגו', עממים אלה שמצאצאי כנען התפשטו
 אחר כך עוד יותר, אחר כך מוזכרים שבטים כנענים נוספים, ועוד נעיר
 על כך במקומות המתאימים. — מצידן, יונתן מתרגם מן כותנייס,
 והשווה תרגום לדבה"י א' א, יג — בותנאס הוא דבנא ית צדן. —
 באכה גררה וגו', גבולם נמשך בכיוון לגרר, כלומר דרומה, עד עזה;
 וכן נמשך הגבול בכיוון סדום וכו' עד לשע, הוא קלרהי, מקום רחצה
 מפורסם בשל מעינותיו החמים, בחופו המזרחי של ים המלח.

הפסוקים כא"ג. ולשם ילד גם-הוא, אבי כל-בני-עבר אחי
 יפת הגדול. בני שם עילם ואשור, וארפכשד וולד וארם.
 ובני ארם, עויץ וחול וגתר ומש.

³⁹ שם ושם (המ'). —

י ל ד ג ם - הוּא, כְּמוּ לַעִיל ד, כּו אֶצֶל שֵׁת. כְּמִי שְׁנוּעֵד לְהִיּוֹת אֲבִי כָל בְּנֵי עֵבֶר, מִגַּעַת לּוֹ לְשֵׁם תְּשׁוּמַת לֵב מִיּוֹחַדָּת. — אֲבִי כָל - בְּנֵי עֵבֶר. אֵינן הַכוּוּנָה לּוֹמֵר שֵׁשׁ הוּא אֲבִי עֵבֶר מִמֶּשׁ, שֶׁכֵּן מִיַּד נֹאמֵר (פְּסוּק כֵּד) שֶׁשֶׁלַח הוּא אֲבִי עֵבֶר. אֲבָל הַכוּוּנָה לּוֹמֵר שֵׁשׁ הוּא אֲבִי כָל בְּנֵי עֵבֶר, כְּלוּמֵר הָעֵבְרִים, וַיַּחַד עִם זֹאת יִיאֵמֵר שֶׁאֲמַנֵּם הָעֵבְרִים קְרוּבִים הֵם לְכָל הָעַמִּים הַמוֹזְכְּרִים כֵּאֵן. — אֲחֵי יִפְתָּ הַגְּדוֹל. לְפִי טַעְמֵי הַמִּקְרָא, וְכֵן גַּם לְפִי הַמְדַרְשׁ⁴⁰, הֵרִי „הַגְּדוֹל” מוֹסֵב עַל יִפְתָּ, וְכֵן מִשְׁמַע לַהֲלֹךְ יֵא. י; הַשְׁוּוּהוּ לַהֲלֹךְ מִד, יֵב וְשִׁמּוּאֵל אִי יו, יג, שֶׁם בְּרוּר שְׁגוּל הוּא הַגְּדוֹל בְּשָׁנִים, וּבְדוּמָה לְכֹךְ לַהֲלֹךְ מִז, יט, שֶׁם פִּירוּשׁוֹ שֶׁל „אַחִיו הַקָּטָן” הוּא — הַקָּטָן בְּשָׁנִים. וְאֵכֵן, אִי אִפְשֵׁר לְפָרֵשׁ כֵּאֵן אַחֲרָת, שֶׁכֵּן לֹא מְצִינּוּ בְּשׁוּם מְקוּם אֲלֵא שֶׁהָאֵח הַצְעִיר יִתְיַחַס אֶל הַמְּבּוּגֵר מִמֶּנּוּ, וְלֹא לְהִיפֹךְ (פֵּרֵט לְיוֹצֵא מִן הַכֶּלֶל אֶחָד — אֶצֶל נְשִׁים „מֵרִים הַנְּבִיאָה אַחֲת אַהֲרֹן”⁴¹). אֵךְ הַשְׁוּוּהוּ תְּרַגּוּם יוֹנָתָן, הַמְּפָרֵשׁ אֶת הַמְּלָה „הַגְּדוֹל” — „רַבָּא בְּדַחֲלַת דְּהַ”, וְזֹאת מְשׁוּם שֶׁלְּדַעְתּוֹ שֶׁם הוּא הַגְּדוֹל שֶׁבְּאַחִים, וְכֵן גַּם דַּעַת הַרַמְבַּ”ם כֵּאֵן⁴². — בְּנֵי שֵׁם, אֲמַנֵּם בְּנֵי בְּכוֹרוֹ שֶׁל שֵׁם הוּא אֲרַפְכְּשֵׁד, כְּפִי שְׁמוּבֵן מִסְדֵּר הַתּוֹלְדוֹת דְּלַהֲלֹךְ (יֵא, י), וְאֵינן הַכְּתוּב מוֹנֵה אֶת הַבְּנִים שֶׁלֹּא לְפִי הַסְדֵּר אֲלֵא כְּדִי לְסַיֵּם עִם הַקְּרוּב יוֹתֵר. — וְאֵשׁוֹר, בְּמִשְׁמַעוֹת הַצָּרָה יוֹתֵר⁴³. — וְאֲרַפְכְּשֵׁד, לְפִי יוֹסֵף בֵּן מַתְתִּיָּהוּ — אֲבִי הַכְּלָדָּאִים (הַכְּשָׁדִים). — וְאֲרַם, כְּמִשְׁמַעוֹ. וְהַשְׁוּוּהוּ לַהֲלֹךְ כֵּה, כֵּה שֶׁם מְצִינּוּ הַכְּתוּב אֶת נַחֲוֹר כֹּאֲבִי עֲנָף יוֹתֵר צְעִיר שֶׁל אֲרַם. — עוֹץ, נִרְאָה שֶׁהִתְיַשְׁבַּ בַּחֲלָקָה הַצְּפוּנִי שֶׁל סוּרִיָּה; וְהַשְׁוּוּהוּ לַהֲלֹךְ כֵּב, כֵּא וְכֵן לוֹ, כֵּת. — וְחוּל, לְפִי יוֹסֵף בֵּן מַתְתִּיָּהוּ אֲרַצּוֹ הִיא אֲרַמְנִיָּה. — וְמִשׁ, לְפִי דְּבַהֲ”י אִי יוֹ הֵרִי שְׁמוֹ מִשְׁךְ.

⁴⁰ שֵׁם שֵׁם, ט, וְכֵן הוּא בְּסִטְהֵדְרִין סֵט, עִ”ב (הֵמ). —

⁴¹ שְׁמוֹת טו, כ. —

⁴² „וְהִנְרָאָה אֵלַי שִׁיְהִיָּה הַגְּדוֹל תֹּאֵר לְשֵׁם, לּוֹמֵר שֶׁהוּא הָאֵח הַגְּדוֹל שֶׁל יִפְתָּ, כִּי חָם קָטָן מִכּוֹלֵם”, אֵךְ הַשְׁוּוּהוּ דְּבִרְיוֹ לְפָנַי כֵּן, „דֹּרֵךְ הַכְּתוּב לִיחַס הַקָּטָן (כְּלוֹ) שֵׁם) אֶל הַגְּדוֹל בְּאַחִיו (כְּלוֹ) יִפְתָּ, וְכֵן מְפָרֵשִׁים דְּבִרְיוֹ בְּרִישׁ פֵּרֵשׁתָּ נַח (ו, י) (הֵמ). הַשְׁוּוּהוּ דַּעַת אֵלֶּה וַיִּשׁוּבֵם עִם הַמְּטוֹק י בְּפִרְק יֵא אֶצֶל דְּלִיצֵשׁ. —

⁴³ (הַשְׁוּוּהוּ יוֹמָא י, ע”א — „זֶה סִילְקֵי” (הֵמ). —

הפסוקים כד"ה. וארפכשד ילד את-שלה, ושלה ילד את-
עבר. ולעבר ילד שני בנים, שם האחד פלג כי בימיו
נפלגה הארץ ושם אחיו יקטן.

ש ל ח. שם זה אינו מוזכר עוד בהקשר אחר. — ע ב ר. כלומר תושבי
עבר הנהר, צדו האחר; השווה „וענו אשור וענו-עבר“⁽⁴⁴⁾. — פ ל ג
וגר. על פיזור אוכלוסית הארץ מסופר בפרוטרוט להלן, י א. א-ט. — כ י
בימיו וגר. או שיש לפרש כרש"י⁽⁴⁵⁾, שאכן „נביא גדול היה עבר
שהוציא לשם המאורע“⁽⁴⁶⁾. כלומר שידע עבר את אשר עתיד להיות וקרא
שם בנו על שם העתיד, או שיש לפרש בדומה אל דברי עשו — „הכי
קרא שמו יעקב“⁽⁴⁷⁾, על שם העתיד, כלומר אל נכון הוא נקרא פלג כבר
עם לידתו, כי אכן התפלגה הארץ בימיו. — י ק ט ן. הוא אבי השבטים
הערביים הקמאיים. שהתערכו יותר מאוחר עם צאצאי אברהם שעלו
לארץ לאחר מכן.

הפסוקים כד"ה. ויקטן ילד את-אלמורד ואת-שלף, ואת-
חצרמות ואת-ירח. ואת-הדורם ואת-אוזל ואת-דקלה.
ואת-עובל ואת-אבימאל ואת-שכא. ואת-אופר ואת-
חזילה ואת-יובב, כל-אלה בני יקטן. ויהי מושבם ממשא,
באכה ספרה הר הקרם.

ו את ח צ ר מ ו ת. אזור מזרחה לתימן, לחוף האוקיינוס הערבי. —
ו את או ז ל. לפי המסורת הערבית הרי זה שמה העתיק של בירת
תימן. — ו את ד ק ל ה. מלשון דקל. — ו את א ו פ ר. הוא גם שם

⁽⁴⁴⁾ במדבר כה, כה. —

⁽⁴⁵⁾ ומקורו בבראשית רבה ל"ה, י (המ'). —

⁽⁴⁶⁾ שם (המ'). —

⁽⁴⁷⁾ להלן כו, לו. —

הארץ שממנה הביא שלמה המלך את הזהב⁴⁸). ואותה קבעו בהודו, חוקרים חדשים — באפריקה המזרחית. אך ברור שאופר המחכר כאן הוא בערב. — ואת-חילה, בוודאי שונה מחוילה זה שהוא מבני כוש. — ספרה. או מדובר כאן בספר שבמזרח אזור חצרמות, או בסופר, עיר נמל בים ההודי, דרומית למרה⁵⁰). — הר הקדום, ההר המזרחי, דהיינו או הרי הלבונה הגבוהים או הרמה הערבית.

פסוקים לא-ב. אלה בני-שם למשפחם ללשנתם, בארצתם
לגויהם. אלה משפחת בני-נח לתולדתם בגויהם, ומאלה
נפרדו הגוים בארץ אחר המבול.

אלה. זוהי נוסחת הסיום לתולדות בני שם, ואחר כך לתולדות בני נח בכללם. — ללשנתם. ביטוי זה מופיע כאן ברשימת העמים⁵¹ על שם העתיד לבוא. אחר פיזורם של האנושות על פני הארץ, המתואר להלן. — לתולדתם, בהתאם לנאמר לעיל⁵²) "תולדות בני נח".

⁴⁸ מלכים א' ס, כח ועוד. —

⁴⁹ לעיל פסוק ה. —

⁵⁰ אך השוה רמב"ן יא, כח, לפיו יש לחפש אזור זה בארם (המ'). —

⁵¹ ובדומה לזה לעיל בפסוקים ה וז (המ').

⁵² פסוק א. —